

DOLENJSKI RAZGLEDI

NOVO MESTO, 5. februarja 1970

ŠTEVILKA 10

„NAVADNA KMETICA!“

Bilo je že daleč preko polnoči, ko so zacvili vrata v Prešernovem stanovanju. Mati, ki dotlej še ni bila zatislila očesa, je prižgala svečo na nočni omarici. S trdimi, negotovimi koraki je prišel sin skozi sobo.

»France!«
Motne, okrvavele oči so se ozrle v luč v razsvetljeno materino obličje... Sel je mimo kakor mimo vizije. Že je zaprl vrata svoje sobe za seboj.
Pijan!

Po uvelim materinem obličju, ki se je nagnilo k sveči, so zdrknele solze. Noč jih je zakrila.

Drugo jutro je Katra klicala brata:

»France! Poglej, kdo je prišel!«
S težavo je France odprl oči.
»Mati!« je iztegnil roko.

Mati jo je prišla z obema svojima. Sedla je na posteljni rob in zrla smehljaje se sinu v oči.

»Dobro jutro, France!« ga je pozdravila preprosto. Vse drugo je ležalo v njenih dobrih sivih očeh.

Francetu je bilo toplo pri srcu. Počasi pa mu je vstajal spomin in vroče ga je izpreletelo: sinoči!

»Kdaj ste prišli, mati!« je vprašal s strahom v srcu.

Mati je brala v sinovih očeh. V zadregi je pogladila njegovo majhno, gladko gosposko roko s svojo hrapavo kmetiško in odgovorila z dobrotnim smehljajem:

»Včeraj dopoldne. Boštjanov stric so peljali krompir in moko v Ljubljano in sinu nekaj prigrizka, pa sem prisedla. Ponoči sva se odpeljala, ob devetih sva bila že pri 'Figabirtu'. Dobre konje ima Boštjan. Vso pot sva se ustavila samo v Kranju pri Jelenu. Od doma te vsi pozdravljajo: oče in Mina in vsi drugi. Tudi Boštjanov stric so mi naročili pozdrave.«

Prešeren je dobro čutil, od kod materina zgovornost. Toda njena rahločutna obzirnost je le še bolj mučila njegovo slabo vest... Edina sreča, da mati ne sluti vse resnice — mu je zatrepetalo v srcu. Jasno je videl, kolikšno trpljenje bi bil povzročil temu srcu, ki ga je tako zelo ljubilo. Njegov samomor bi bil skoraj gotovo tudi — umor. O, gola sebičnost ga je prignala tako daleč. Ali ni vsak samomorilec sebičen? Ne, vsak ne. Kdor je tistim, ki ga ljubijo, v počubo, se umakne iz ljubezni do njih. In še tedaj samomor ni junaštvo. Figarstvo je. Junaštvo bi bila popolna izprememba svojega bitja, boj s samim seboj do konca. Ne, samomor ni junaštvo. Le neozdravljiva kužna bolezen bi mogla opravičiti samomorilca...

Ob pogledu v materine oči so nekoliko ponehale bolečine, ki so mu kljuvale v srcu. Sklenil je, da

E. Justin: Prešeren v Langusovi delavnici (1937)

v dnevih, ki jih prebije mati pri njem, posveti ves svoj prosti čas le njej Seveda — mnogo prostega časa mu v tistih dneh ni preostajalo, ker so ga bili Čopovi starši pooblastili, da je kot njihov zastopnik prisostvoval sestavljanju seznama Čopove velike knjižnice. V družbi s Čopovim bratom Janezom, s Kastelcem, Kosmačem in dvema sodnima uradnikoma je mnogo ur prebil med nekdanjimi najzvestejšimi Čopovimi tovariši — njegovimi knjigami. Koliko lepih spominov, ko so se znane knjige vrstile pred njegovimi očmi! Koliko dragocenih pobud mu je bil pokojni prijatelj dal ob njih! Mnogokrat so Prešernu solze zalile oči. Ves je živel s pokojnikom, ki mu je bil neprestano pred očmi. Zopet je Matija govoril z njim, mu zopet odpiral bogate zaklade duha in srca.

Če se je o mraku vračal domov, se je le s težavo premagoval pred materjo. Pretesno ga je objemal mrtvi prijatelj.

In njegova bolečina zaradi Julije?

Se mu je kljuvalo v srcu. A odganjal je boleče misli: Zdaj ne, ko je mati tu! Seveda ga misli niso vedno ubogale. Kadar so ga premagale so materine oči »skrbjo iskale v njegovem obrazu.

Zvečer je peljal mater v gledališče. Nedaleč od njiju je sedela v loži Julija Primčeva s svojo materjo.

Miha Maleš: Gravura (Monte Carlo, 1927)

Gospa Primčeva se je nagnila k hčeri in strupeno zagodrnjala:

»Glej, glej! Tvoj častilec — in Damenbegleitung! Ein feines Liebchen, das muss ich sagen!«

Julija se je previdno ozrla na tisto stran. Že je zagledala Prešernovo karakteristično glavo. In poleg njega?

Juliji je stopila vsa kri v lica in oči so ji ježno zagorele. Očitajoče je odvrnila:

France Prešeren:

Četrty sonet iz Sonetnega venca

Mokrócveteče rožce poezije

očitajo to, kar se v prsih skriva.
Srcé mi je postalo vrt in njiva,
kjer se je zdaj ljubezen elegije.

Njih sonce ti si. V oknu domačije

ne da te najti, luč ti ljubezniva,
v gledišču, na sprehodih sreča kriva,
ne v krajih, kjer plesávk vrstá se vije.

Koliko krátov me po mestu žéne

zagledat' tebe želja; ne odkrije
se men' obraz lepote zaželéne.

V samoti iz oči mi solza lije,

zatórej pesmi, tebi v čast zložéne,
iz krajev niso, ki v njih sonce sije.

»To je je vendar njegova mati!«
Kar sram jo je bilo zaradi materine prostaške zajedljivosti.

Gospa je zaničljivo prikimala:
»Navadna kmetical«

Julijine oči so še bolj zažarele. Roka, ki je držala pahljačo, se je tresla

»Inteligentnejša je kakor marsikatera dama, ki se nocoj tu ščepiri Kanonik Gollmayer je pravil, da zelo rada bere knjige.«

»Zato se še ne more štoliti med izobražence!« je gospa ošabno vztrajala. »Stavim, da ne zna toliko nemščine, da bi razumela, kaj govorijo na odrú. Vidi se ji, da ji manjka potrebna šolska izobrazba. Že na obrazu se ji vidi.«

Julija se je še enkrat ozrla v inteligentni obraz Prešernove matere. Žena je bila nekoč gotovo lepo dekle.

»Ali se meni tudi vidi?« je vprašala Julija in glas se ji je od razburjenja že nekoliko tresel.

»Was für eine dumme Frage! Kako se moreš primerjati s tisto kmetico!«

»Ker je hodila v samostansko šolo, jaz pa ne. Pokojni bibliotekar Čop je pravil nekoč svoji teti gospe Scheuchenstuelovi, da se je Prešernova mati šolala v samostanu v Beljaku. On je sodil, da je materina nadarjenost močno vplivala na sinovo. Dobro je poznal Prešernovo mater.«

Julijine vzbočene ustne so se tresle. Roke so se živčno igrale s pahljačo. S trmo in uporom v srcu je še dostavila:

»Že zaradi njenega sina bi jo morali Kranjci častiti.«

Zdajci je gospa Primčeva zardelela od nejevolje. Ostro je siknila, medtem ko so ugasnile luči in se je zastor dvigal:

»Fasle nicht solch einen Unsinn!«

Julija je skomignila z rameni. Skriva se je ozrla proti Prešernu. Njegove oči so bile obrnjene naravnost proti njej.

Njegova mati je že opazila, da se ni menil za predstavo na odrú. Ugotovila je tudi smer Francetovih pogledov. V prihodnjem odmoru je vprašala, dasi je slutila odgovor:

»Kdo je ono dekle z velikimi modrimi očmi?«

France se je grenko nasmehnil.

»To je ona,« je dejal preprosto. Mati je prikimala.

Grenak občutek je vstal tudi v njej. Tisto drobno dekletce z rožnatim obrazkom je torej držalo v svoji majhni orokavičeni ročici Francetovo srečo? ... »Ljubi bog v nebesih, odpri dekletu srce, da se moj sin ne pogubi!« je gorko vstala molitev v materinem srcu.

(Ilka Vašte: Roman o Prešernu, 1958, odlomek iz poglavja »Up sreče onstran groba v prsih hrani!«)

OSEMINDVAJSETLETNI DOKTOR PRAVA IN PESNIK

Prešernova zunanja podoba se tudi med strokovnimi študijami in resnimi razmišljanji o pesniškem poslanstvu ni tako izpremenila da bi bila na prvi pogled »mnogo obetala«. Osemindvajsetletni doktor prava in pesnik, ki se je v poznem poletju 1828 pojavil zopet na ljubljanskih ulicah, se nastani pri Mihi Kastelcu ter stopil dne 1. septembra v prakso pri advokatu Baumgartnu, ni bil tip izrazito »lepega moža«, dasi je njegova zunanost z marsičim opozarjala na nevsakdanjega človeka.

Prešeren je bil srednje velike, prej velik ko majhen, vitke postave, a čokat in nasajen; imel je »pobita« ramena in zgoraj bolj široko glavo z majhnimi, tesno položenimi ušesi in podolgovitim licem, ki si ga je dajal vsak drugi dan čisto briti.

Ob podrobnejšem študiju njegove fiziognomije se je uveljavilo več črt, ki so napravljale vtisk: nenavadno lepe, drobne, sive, ognjene, a ne hude oči, ki so se zaradi kratkovidnosti zdele samo na pol odprte; široko, lepo oblikovano, a ne opazljivo visoko čelo; svetle in goste obrvi; kostanjasti, temnorjavi, bujni in zelo gosti lasje, ki si jih ni dajal obično na kratko po modi striči, nego jih je nosil dolge, da so svobodno padali na vrat in ramena; dolg, nekoliko upognjen, »kljukast« nos; majhna, »sladka« usta s finimi in stisnjenimi ustnicami, izmed katerih je zgornja nekoliko molela preko spodnje, ki se je ob razburjenju tresla; okrogla mehka brada s plitvo jamico; majhne roke in noge, kakršnih bi človek ne prisojal kmečkemu sinu. A čim bolj se je opazovalec potapljaj v Prešernov obraz, zlasti v njegove oči in poteze okrog ust, tem bolj je morala rasti v njem zavest, da govori z duhovitim, a srčno dobrim človekom. Sam je mislil, da »vidi v dno človeške duše« in da »nemogoče bi bilo, nalagati ga«. Okrog ustnic mu je igral po navadi smehljaj, medtem ko hrupnega smeha ni poznal, kakor tudi ne joka.

Govornik Prešeren ni bil. Govoril je še vedno počasi. Imel je neko hibo, zbog katere se mu je zatikal jezik. Zato se je včasih zdelo, kakor bi jecjal. Ker se je trudil, da bi hibo zabil, je skušal govoriti zmerom premišljeno, kar je prinašalo v govor počasen tempo. Kadar je imel na jeziku kaj dvoumnega ali drugače posebnega, se mu je to že na obrazu čitalo: ustnice so se mu gibale, oko se

mu je svetilo, ves obraz je prerokoval, da bi rad nekaj povedal.

Hodil pač že v teh letih ni nikdar pokoncu, ampak bil je običajno nekoliko sklonjen naprej. Kadar je bil razvnet, je skoraj tekel. Stopinje so mu bile kratke, eno nogo je slej ko prej vlekel doloma za seboj.

S predpisi mode se je Prešeren pod Crobathovim vodstvom in spriču vpliva družbe v odličnih hišah, kjer je bil domači učitelj, toliko sprijaznil, da je umel pogoditi pravo, dasi na obleko tudi sedaj ni znal paziti. V tem času si ga moramo nedvomno predstavljati v obleki po modi, po kakršni so na podobah napravljeni Cop, Kastelic in Smole, kajti za ta

čas velja bolj ko za kateregakoli drugega poročilo, da »tako se je nosil kot drugi: akurat tako je hotel imeti, kakor je šega peljal«. Med oblekami, ki jih je prinesel s seboj v Ljubljano, je ena utegnila vzbujati pozornost: dar moravskega grofa Dubskega, zelenkasto blago nenavadno izvrstne kakovosti, kakršnega je dobil za obleko tudi njegov moravski gojenec. Zlato uro, ki mu jo je podaril ob isti priliki grof Dubský, je nosil vedno brez verižice.

Prešeren je nastopal sčasoma v družbi bržčas bolj uglajeno, dasi mu je nekoliko neokretnosti ostalo.

(Iz: France Kidrič: Prešeren, 1938)

Miha Maleš: LJUBEZEN (Dessin, 1927)

France Prešeren:

Oči sem večkrat prašal

Oči sem večkrat prašal, ali smem
ljubiti te; odgovora ne zvem.
Od daleč gledaš, draga, me prijazno;
prevzetno vihaš nos, ko mimo grem.
Ak' v tebe so obrnjeni pogledi,
odtégneš prècej svoj obraz očem;
al' ak' dekleta druga ogledujem,
zakriti jeze ni ti moč ljudem,
Takó, al' ljubiš me al' me sovražiš,
kak' bi ti ustrégl, siromak ne vem.

JAZ SEM PREŠERNA POZNAL

Leta 1858 sem porabil vse počitnice za potovanje po Hrvaškem in Slovenskem. Imel sem dva glavna namena. Na Hrvaškem sem hotel zvedeti, kakove uspehe je dosegel Bachov sistem teh šest let, odkar je jel pritiskati ubogi hrvaški narod, na Slovenskem pa me je najbolj mikalo, da bi spoznal Prešernovo Julijo, ki je živela takrat v Novem mestu. O Hrvatih in Bachovih huzarjih tu neb om govoril, povedal bom le, kako sem se seznanil s slavno milico našega klasičnega.

Ko sem se učil na Dunaju (1849—53), smo se shajali rojaki v Grlovičevi kavarni, da smo čitali novine in se razgovarjali o sto različnih vprašanjih in rečeh, ki so nas zanimale. Posebno pogostoma je prišel na vrsto pesnik Prešeren. Vsak je povedal o njem vse, kar je vedel, in čisto tudi še kaj več. Pretresali smo vse doživljaje njegove, najrajši pa seveda njegove ljubavne zveze, zgoode in nezgoode. Mnogi naši akademiki pa so dvomili o vsem, kar se je pripovedovalo o Prešernu, in trdili odločno, da se ve za gotovo samo to, da je zlagal klasične pesmi in da je pil rad vino in včasih tudi žganje. Najbolj neverjetno pa se je zdelo tem kritikom, da bi bil imel Prešeren res kako tesno družbo in znanje s tisto Julijo, katero slavi v svojih pesmih. Po njih mnenju se ta Julija ni rodila v Primčevi rodbini nego v bujni mečti njegovi, ona je njegov ideal, ki ni imel nikoli mesa in krvi. Ti mladiči niso baš tajili, da je živela v Ljubljani neka Primčeva Julija, oni so le trdili, da Prešernova Julija ni bila z njo v nikakem sorodstvu, ni v telesnem ni v duševnem.

Jaz sem Prešerna poznal, ali le po vnanji plati, da na primer dobro vem, kako je bil njegov frak in plašč in cilindar, kako grda kapa mu je včasih čepela na glavi in tudi še to, kako je po malem jecljal in dražil natakariče s slanimi kvan-tami: Natanko pomnim i njegov simpatični obraz, nebeško blage oči in dražestno smehljanje njegovo in še več takih reči, ki niso, dokler je živel, nikogar zanimalo. O njegovi ljubezni pa sem čul v Ljubljani skoraj samo to, da mu je rodila ljubica dvoje nezakonjskih otrok.

Ker sem slišal toliko o lepoti Blejskega jezera in njegovega obližja, sem se hotel z obema korenito seznaniti. Leta 1857 sem se mu o počitnicah naselil na bregu, dobivši si stanovanje v Prešernovi hiši, v kateri je bila ne le izvrstna gostilnica, ampak tudi kopališče —

toplica. Gospodar njen je bil bližnji sorodnik pesniku Prešernu in z njim skoraj istih let. Krstno ime mu je bilo menda Jože. Sole sta pohajala ob enem, družilo ju je tesno prijateljstvo že od otroških let. Skupaj sta uganila tudi marsikatero burko in negodnost, se posebno pred pustom na plesiščih. Popisovala sta doma prav majhne listke s kratkimi zabavljicami na slovenskem, nemškem ali laškem jeziku, jih nosila s sabo na zabave ter jih pometala po tleh, seveda tako skrivaj, da ju ni nihče zapazil. Na li-

Peter Jovanović: PIVEC, (1969)

stkih se je zabavljalo prvakom ljubljanske birokracije, starim devicam, domišljavim koketam, napuhnjanim krasoticam in še mnogim drugim ljudem, katere sta imela na rovašu.

Jože Prešeren je bil jako izobražen. Človek je razpravljajal z njim vsako politično, narodno ali socialno vprašanje. Mož je znal samostojno misliti, pogovor z njim je bil i prijeten i poučen. V njegovi hiši sem stanoval več tednov. Kmalu sva se dobro sprijaznila in hodila vsak dan skupaj na izprehod po prelepi okolici Blejskega jezera. Zdaj sem si dobil najlepšo priliko, da zverm natanko vse življenje pesnika Prešerna, kolikor ga je bilo znano stričniku Jožetu. Kako se mu je godilo na Dunaju, ni vedel,

prav dobro pa je poznal njegove ljubljanske doživljaje. V gimnaziji ni trpel nobene revščine, veselja mu ni kalila nobena resna skrb. Denarjev je imel zmeraj dovolj. Nekaj jih je dobival od sorodnikov, nekaj pa si jih je tudi sam prislužil s korepeticijami in instrukcijami. Slovel je v mestu za najboljšega hišnega učitelja. Očetje, ki so hoteli dati otroku svojemu spretnega inštruktorja, so šli vselej najprej Prešerna prosit, da bi jim ga vzel v pouk. V višjih šolah si je toliko prislužil, da je imel v žepu vedno kakih deset goldinarjev gotovine, kar je za dijaka že velika glavica. Privoščil si je lahko marsikatero precej drago zabavo in dobroto. Baš ta denarnost pa je Francetu mnogo škodila. Začel je prezgodaj zahajati v krčme; privadil se je vinu in ob enem tudi dekletom, ki so mu strégle. V krčmah se je naučil i kosmatih šal in kvant, katerih ni mogel opustiti niti v zreli dobi svojega moštva. Pravil mi je Jože o našem pesniku še mnogo drugih reči, katere sem že pozabil ker so se mi zdele premalozanimive.

Mene je najbolj mikalo zvedeti, kakova je bila pesnikova ljubezen do Primčeve Julke. O njej sva govorila z Jožetom malone na vsaki šetnji. Strašno se je smejal trditvi naših mladih kritikov, da je dal France ime Julija praznemu fantomu, izmislici svoje fantazije, ki ni dihala nikoli božjega zraka. Jože je bil popolnoma uverjen, da je slavil stričnik v svojih pesmih hčer bogatega ljubljanskega trgovca Primca ali pravzaprav Primca, katero sta poznala oba Prešerna že od njenih otroških let. Res ni priznal Franc nikoli svoje ljubezni proti nikomur, niti proti svojemu sorodniku Jožetu, ali tako se vedo i mnogi drugi zaljubljeni mladiči. Vzrok je nekaka sramežljivost, še bolj pa ponos, ki jim brani povedati drugim, da so se dali ujeti. »V en glas smo trdili vsi pesnikovi znanci, da mu je zaplenila srce dražestna Primčeva Julka. Zahajal je najrajši v take kraje, za katere je vedel, da hodi tja i njegova ljubica. Prav lahko smo zapazili, da je v gledališču, na plesiščih in v vseh večjih zbirališčih iskalo Francetovo oko vselej njo in, če jo je zazrl, da se je ni mogel nagledati. V razgovoru je tako obračal besede, da je moral priti na vrsto tudi njegova Julka, o kateri je povedal vsak po kaj novega in pikantnega. Hvaliti je ni hotel, ker bi se bil s tem preočito izdal. Zabavljaj ji je brez konca in kraja samo zato, da se je govorilo o njej. Na listih je piknil včasih tudi njo, ali vselej tako, da

ni mogla biti preveč huda, če je tudi zvedela, kdo da je sporočil strelco na njo. Očital ji je npr. gizdavost, trdosrčnost, neusmiljenost. Srdito pa je udiral na takih papirčkih po njenih sovražnicah in teknicah pa tudi po vseh gospodičnah, ki so slovele da so lepše od nje. Takim je našteval napake, ki niso bile dosti znane, ali pa jih človek ni lahko precej zapazil, npr. grdo hojo, prevelika usta, škrbaste zobe, plošnate prsi, neplačano obleko, kupljene lase itd. Napisi te vrste so Julki seveda ugajali, kajti podirala so slavo teknicam in nasprotnicam njenim. Nabrala jih je sčasoma do 50 ter jih skrbno čuvala ob primernih prilikah pa jih čitala svojim znancem in znančkan. S takimi zabavljicami se ji je pesnik gotovo prikupil, dasi jo izpričevala vsa znamenja, da ni bila vanj nikoli preveč zaljubljena.

Včasih se je nanj celo prav hudo ujezila, kadar jo je dražil le preveč poredno, ali zamera ni nikoli dolgo trajala. Stričnik Jože je mislil, da bi se Franceta ne bila dolgo branila, da je bil on kak bogataš ali vsaj kak velika zverina v državni službi. Siromaka pa seveda ni marala. Hči imovitega trgovca je vedela že zarana, da je denar sveta gospodar; idealni nazori so bili povsem neznani njenemu duhu in srcu. Saj tudi svojega moža ni vzela iz romantične ljubezni, nego zato ker je ugajal roditeljem njenim, pa tudi njej njegov imetek, imenitna služba in plemeniški stan.

Razen mnogih drugih reči sem vprašal Jožeta, če je Primčeva rada govorila po domače. Dejal je: »Prav rada, morda rajši nego nemški.« V hiši njenega očeta se je govorilo skoraj samo slovenski. Nemški jezik je rabil rodovini le za trgovinska pisma, med sabo pa se je pomenkovala zmerom po domače. Ljubljanski trgovci niso bili nikoli tako okuženi z nemškim duhom in napuhom kakor birokrati, morda zato, ker so občevali zaradi svojih poslov mnogo s prostim, nepokvarjenim slovenskim narodom. Pa treba je pomisliti še nekaj drugega. Starim Kranjcem slovensko rodoljublje ni bilo znano. Nadomeščal jim ga je deželjski patriotizem. Slovenskega jezika niso zaničevali, ali imenovali so ga »kranjska špraha«. To deželjsko domoljublje je navdajalo vse stanovne. Ako je vprašal kak tujec kateregakoli meščana ali graščaka, če zna kranjski, je dobil vselej odgovor: »Kako ne, saj sem Kranjec, kranjsčina je naš deželjski jezik.« Ko se je v prejšnjem stoletju igralo v gledališču prvič po slovensko, so pozdravili to novico z največjim veseljem vsa ljubljanska gospoda. Ta kranjski patriotizem je vladal tudi v Primčevi hiši. Hči Julka je torej prav rada govorila po domače z vsakim človekom in ne le s kuharico, kakor se

blede zdaj nekaterim slovenskim kritikastrom.

Jože Prešeren mi je popisal tudi natanko vsa duševna in telesna svojstva Julkina, kolikor so mu bila znana. Rasti je bila bolj nizke, ali ne prilikave, kakor nekateri mislijo. Lepote ji ni prav nič kazila. Ze takrat se je čula včasih sodba, da ji je ena rama višja od druge, ali Jože Prešeren, ki jo je videl skoraj vsak dan, ni zapazil nikoli te neenakosti. Neizrečeno ljubeč, mi in dražesten je bil Julkin obraz, nežnosti njegove ni mogoče popisati. Kolikor dalje si ga gledal, tem lepši in milejši se ti je dozdeval. Ni torej nobeno čudo, da se je Primčeva Julija zapičila tako globoko v pesnikovo dušo. Razen telesne je dičila to gospodično tudi duševna krasota. Glavo je imela prav dobro, posebno živ in trden ji je bil spomin. Vzgajala se je tako kakor vse deklice iz bogatih rodov, torej po nemških pravilih in šegah, ki niso bile baš najboljše. Izobraževanje njeno ni moglo biti po takem ni obsežno ni globoko. Ali po svoji nadarjenosti si je privzela gladko duševno oliko in v

vseh rečeh pravi takt in način. Vedla se je povsod tako, kakor so zahtevale prilike. Razgovarjala se je z vsakim človekom pristojno, prikladno, naravno, brez afektacije. Občevala je z vsemi tako skromno in pametno, da se ni nikoli nikomur zamerila. V gledališče je rada hodila, sosebno, če se je igralo kaj veselega. Tudi godba in petje sta ji jako ugajala: ljubila je poleg nemških tudi slovenske pesmi.

Po vsem tem, kar mi je povedal Jože Prešeren o našem pesniku in Juliji, nisem mogel več dvomiti, da je bila Primčeva Julka res Prešerenov ideal, ne pa le kaka teatralna prikazen, za katero se skriva njegova prava, v pesnikovi mečti rojena ljubimka, ki ni nikoli živega. Zanimalo me je zdaj stokrat bolj nego prej in zarekel sem se za trdno, da ne bodem miroval, dokler je ne bom videl na svoje oči in slišal na svoja ušesa. Ta nakana se je dala najlagje izpolniti o velikih počitnicah.

(Iz: Janez Trdina: Dve ljubici; Janez Trdina: Zbrano delo, 7. knjiga, 1955)

Z eno besedo večni pesnik!

Tu je voda, ki je nikdar ne zmanjka, naj jo tudi vedno zaje-mamo. Tu je obnebe, ki se nikjer zemlje ne dotika, ampak nam zmeraj nove, neizmerne lepote v jasni daljavi kaže. Tu je vijolica, ki nikdar duha ne zgubi, marveč nam kakor staro vino zmeraj žlahtnejše diši, kolikor dalje jo duhamo. Tu je godba, ki nam zmeraj nove glase daje in naše srce v vedno novih harmonijah guglje. Tu je z eno besedo večni pesnik, čigar poezije so iz srca kali pog-nale, iz katerih je drevo zrastle, ki bo s svojim sladkim sadjem tudi še pozne vnuke radovalo.

Pogledamo na vnanjo obliko, se nam enake prednosti odkriva-jo. Tu najdemo govor, ki ga vsak otrok zapopade, tu niso le go-renjske besede, kakor se je nekdaž očitalo, ampak besede, ki so tako koroškemu in štajerskemu kakor istrijanskemu Slovcu znane. Tu je neizmerno lep in visokih misli, pa one niso temno in visoko, ampak v domačem jeziku po domače povedane. In to je brez dvombe večja umetnost kakor pa izraz visokih misli v visokih besedah.

Tudi Prešeren je bil pesnik ljubezni. Pa njegova ljubezen ni imela korenine v umazani domišljiji, ampak v srcu in naravi. Pov-sod, kjer so ga lastni občutljaji vodili, in to se je razen malo iz-jem v vseh poezijah godilo, se nam ljubezen razodeva, ki je ne moremo zavreči, ampak ki jo le obžalujemo, ker je tako nesrečno usodo imela.

Počivaj tedaj v miru, slavni mož! Nezacelnjive rane ti je svet vsekal, pa kar se je nad tabo pregrešil, bo tvojemu spominu po-vrnili. Castili te bodo vekomaj učeni in prosti, zakaj zaklad svojih poezij si obema zapustil. In kadar bodeta mladenič ali deva, ki ju enaki občutljaji navdajajo, mimo tvojega groba šla, se jima bo bridka solzica ulila in ginjeno bodo v tvojo gomijo besede donele: lahka naj ti zemljica bode!

(Iz: Pretresa slovenskih pesnikov, Janez Trdina, Zbrano delo IV, 1952)

Iz cikla „Ognjeni jezdci“

V.

Nekje v močvirjih Mekonga
med trsjem
leži moje telo
prestreljeno z rafali.

Leži in ne vidi
svetlobe sveč,
sveč,
ki jih prižigajo
zlovešče roke ovijalk.

Leži in ne sliši
pogrebne pesmi,
pesmi,
ki jo pojo
močvirne ptice.

Nekje v močvirjih Mekonga
med trsjem
je obležalo
moje prestreljeno telo.

VIII.

Nad pokrajino,
ki je v ugaslem očesu
ostala kot pravljična slika
mladosti,
je jutro razlilo svetlobo,
svetlejšo od dneva,
močnejšo od sonca.

Sonce in dan
sta se zlila
v razkošno in praznično luč.

O, sonce! O, dan!
Vrnita mi vid!
Prižgita mi v mrtvem očesu
modrino neba
in pesem pomladnega jutra!

O, sonce! O, dan!
Vrnita mi ogenj moje
mladosti!
Vrnita mi vero v človeka!
Vrnita mi ogenj mojih oči!

Trg z rožnimi grmi

Vsak dan gre sklonjen mimo
s sedmimi križi v tilniku,
v resnici pa še ni praznoval
svoje tridesete pomladi.

Ko hodi po utesnjeni ulici,
mračni do strehe z golobi,
bi ga moral videti slikar
ali vsaj lirični fotograf.

Globoko ujedkanega v misli
nosim samotni sprehajalec
na trg z rožnimi grmi.
Sebičen sem in nikomur
ga ne pokažem.

Večer

Večer.
Večer ob domačem ognjišču.
Večer, ko po pokošenem senu
diši na vseh oknih in vratih.

Stara očetova hiša.
Stara očetova hiša je mir.
Njegova desnica na mizi
je sreča.

Njegova beseda je ključ,
ki domačijo odpira.

O, oče, kakor nekdanj
se vračam spet.
O, oče, poglej:
mesec se je nad hišo ustavil,
mesec z rdečo krono
in novim slamnikom postrani.

Dolenjska

Nekje je zemlja,
kjer v dolini
zjutraj se kadi iz njiv
in po razmočenih poteh
v ljudi doraščajo otroci.

Nekje je zemlja,
kjer na kmetih
ptice so doma in veter,
ljudje o rojstvih na poteh,
o delu in o smrti govorijo.

Nekje je zemlja,
kjer v jeseni
z brega praprot zadiši in vresje
in le mir je na poteh,
v dolini tanke kite dima.

Silva Zlobec:

Bila sem v Begunjah

Deset celic.
Deset majhnih prostorov,
zgrajenih iz kamnja,
s človeško roko zgrajenih.
Deset zamreženih oken,
deset mrzlih peči v kotih.

Okovi na zidu,
znamenja strelav na steni
skozi človeška trupla izstreljenih.
Deset okopanih, težkih vrat z zapahi
z linami, kakor za pse izrezljanih
Koraki pijanih, oboroženih stražarjev.

Samo deset celic,
majhnih, kamnitih
in mnogo velikih, živih usod.

Za te mračne zidove so jih pregnali.
Slabe in dobre.
Toda bili so ljudje!
Za vsakdanji kruh so živeli doma,
za dekle,
za bolno mater,
za brata, ki je študiral v Ljubljani.
Tu, za temi zidovi
pa jim je ena sama misel ostala —
zbežati v življenje.

A tisti, ki so jih semkaj prignali,
niso bili ljudje!
Bili so živali?
Ne!

Kako bi bili ljudje,
ko so pobijali nemočne,
njih dostojanstvo teptali,
se smejali ob krikih trpljenja?

Kako bi bili živali?
Žival se razneži, ko vidi mladiča.
Oni pa so pobijali otroke!
Ne, niso bili niti živali!
Živali ljubim,
njih pa ne bom mogla nikoli ljubiti.

Bila sem v Begunjah.
Občutila sem veličino gora,
videla sem gorenjske vasi,
deviške gozdove
in kmete, povezane z zemljo,
polno lepote in bridkosti.
videla sem gorenjske otroke.

Ko bi bili tisti,
ki so hodili sem pobijati, ljudje,
bi to spoštovali!
Nikoli ne bi hodili sem,
nikoli ne bi zapirali desetih celic
z desetimi težko okovanimi vrati
z linami, kakor za pse izrezljanimi.

Anton Repnik: RISBA (1969)

Janja Kastelic:

Ledene rože

Na Mojčkovem oknu
so rože vzcetele:
velike in majhne
lilije bele.
Mojček jih boža
in premišlja,
sto drobnih sreč
mu srcece kuje.

»Za mamico, očka
en sam,
toda najlepši cvet.
Šopek
za babico drago,
venček
pa na gomilo,
kjer spi moj ded.

To cvetje
pa bom raztrosil
na širne poljane sveta,
da poprosi ljudi,
naj bo konec sovraštva,
lakote, vojne,
konec gorja.«

Toda, ojoj!
Oči so le vlažne
in mokre dlani
Mojčku ostale.
Koniec je sanj,
rož — ledenih
več ni.

Vladimir Bajc:

Sanje

Ze dalj časa me vsako noč pre-
ganjajo hude sanje. Premetavam
se po postelji, ves potan in trepe-
tajoč bijem okrog sebe in izdav-
ljam — po izjavah moje žene — ži-
valske glasove. Zaradi tega sem iz
dneva v dan bolj utrujen, sem vase
zaprt in zamišljen, za delo skoraj
nesposoben in bojim se, da me bo-
do zdaj zdaj vrgli iz službe. Dokaj
očitno je namreč, da v takšnem
stanju ne morem uspešno delati,
še zlasti ne v zaostrenih, pore-
formskih delovnih pogojih. In ta-
ko bom morda zaradi zlih sanj ob
službo, osebni dohodek in v posle-
dici tega ob pokojnino.

Komaj zatisnem oči, se začne.
Vedno enako in do pike natanko.

Pridejo možje v belem, brez
obrazov. Zgrabijo me in odnesejo;
vedno tako, da mi glava visi na-
vzdol. Zakričati hočem, pa mi glas
ne gre in ne gre iz grla. Nesejo me
mimo vseh sosedov. Slišim, kako
se odpirajo vrata. Slišim glasove
in čutim škodoželjne poglede, pa si
ne morem pomagati.

»Ga že imajo. Prav je tako. Saj
je bila že skrajna sila...«

»Kdo bi si bil mislil! Tako mlad,
pa že tako daleč...«

»Sreča za sosese! Kar naprej z
njim, brez povratka...«

»Pa dobro ga zaprite, da zlepa
ne pride nazaj...«

V duši mi besni vihar, rjovel
bi, pa ne morem. Nesejo me na-
prej, skozi vrata na cesto in še
dalje.

Ulica je dolga, predolga... Ob
straneh stoje ljudje in gledajo.

»Ga poznate?«

»Ali je tisti?«

»Tisti, tisti.«

Mi pa gremo naprej, čez glavni
trg in most, kar naprej. Odpro se
velika vrata in nesejo me v sivo
stavbo. Votlo odmevajo koraki be-
lih mož in se odbijajo v neskončnih
hodnikih, mimo neštetihih sob. Iz
vsake stopi bel mož brez obraza in
zakliče:

»Ali ga imate?«

In nešteto glasov odgovarja:

»Imamo, imamo...«

Prinesejo me v belo sobano in
položijo na belo mizo. Nad menoj se
skloni tisoč oči, brez obraza in po-
stave... Gledajo me, prihajajo
vedno bližje, pa ničesar ne rečejo.
Gledajo me, žgoče... Vem, da
bodo z menoj nekaj naredili. Po-
čutim se kot... kot... posla-
nec?... odbornik?... politik?

Navsezadnje: naj bo tako ali

drugače, saj tako nič ne morem.
Oči se odmaknejo in pokažejo
se nove. Globok glas vpraša:

»Je to on?«

In nešteto glasov pritrdi:

»Da, to je on...«

Spet me gledajo in spet bi se rad
iztrgal iz te sredine. Vijem se in
obračam, poskušam vpiti... Vse
zaman.

»Ali ga bomo, šef?«

Z grozo v srcu prislunem.

»Da, bomo ga. Tako je sklenil
svet...«

»In kako?«

Zberem vse svoje moči, iztrgam
roko in usekam...

»Govedo nemarno! Kaj pa po-
čneš si znorel?«

Zbudim se in vidim svojo ženo,
kako me grdo gleda. Zastokam in
se ji opravičim.

Spet sem zaspal, pa se vse začne
vnovič...

»Svet je odločil. In zato bo tako
in nič drugače!«

Spet tržam in stokam, a spet
zaman.

»Kar takoj?«

»Takoj! Skalpel...«

Zarežejo me v živo in zatulim ko
zverina. Pa nič ne pomaga. Režejo
naprej, trgajo, stiskajo, šivajo in
mašijo... Kri lije kot iz škafe in
jaz vse to čutim, pri polni zave-
sti... Boli me, da je moj. Tulim
in kličem vse svetnike na pomoč,
kolnem, grozim z organi oblasti.
Brez uspeha.

Ko mi pri živem telesu izrežejo
del telesa, ko vse pretrpim in ne-
štetokrat zakolnem, me končno
zašijejo.

»Gotovo, šef?«

»Gotovo.«

»A zakaj tako, šef?«

»Zakaj? Odslej bomo marsikoga
tako... tako... po hitrem po-
stopku.«

»Zakaj po hitrem?«

»Tako je v praksi, dragi moji.
Če stvari ne moreš urediti po obi-
čajni poti, kreneš po hitri. Vse je
tako urejeno in nihče ti ne more
ničesar očitati.«

»Pa bolniki?«

»Če ostanejo živi, so zadovoljni.
Če pa umrejo, jim je tako vse-
eno...«

»Torej se v bodoče spleča... hi-
tri postopek?«

»Spleča, spleča. Saj je dela
manj, zdravstvena ustanova pa do-
bi od socialnega enako plačilo kot
doslej...«

Spet se zbudim in se zgrabim
za trebuh, kjer je bila izvršena
operacija. Ničesar... oddahnem
se in ugotovim, da so bile vse sku-
paj le sanje. Svoji ženi, ki se med
tem zbudi, pa nežno rečem:

»Veš draga, hvala bogu, da v
naši stvarnosti nič ne gre po hitrem
postopku. To se dogaja — samo v
sanjah.«

DROBEC ZA PREŠERNIANO

Studijska knjižnica Mirana Jarca
v Novem mestu hrani v svojih zbir-
kah tudi knjižico z naslovom »Slo-
vensko berilo. Izdaja višjih žen-
skih kurzov v Moskvi. Uredila W.
in W. Ščepkina. V Moskvi. Tiskala
Sinodalna Tiskarna. 1915.« Novo-
meški primerek, ki je bil last pu-
blicista Janka Travnja iz Ljubljane,
je bil podloga za bibliografski po-
pis v »Prešernianu« (Ljubljana
1946, Pogledi 9/10).

Ker je to menda edini ohranjeni
izvod pri nas, naj mi bo dovoljeno,
da ga popišem. »Slovensko berilo«
vsebuje Prešernovo življenje v celo-
ti prevzeto iz Jurčičeve in Stritarje-
ve izdaje »Pesmi Franceta Prešer-
na«, iz Klasja 1866. Drugo poglavje

»Prešernove poezije« je tudi pre-
vzeto od tam, toda ne v celoti in
preneha tam, ko začne Stritar raz-
lago pesmi, balad in romanc, raz-
ličnih poezij, gazel, sonetov in Kr-
sta pri Savici. Tretje poglavje vse-
buje izbor Prešernovih poezij. V
zbirko so prevzete te: Prošnja,
Kam? Sila spomina, V spomin Va-
lentina Vodnika, V spomin Andreja
Smoleta, Pevcu, Učenec, Turjaška
Rozamunda, Zdravilo ljubezni, Ne
iztrohnjeno srce, Ribič, Orglar,
Sonetni venec, dve Gazeli in sonet
Vrba. Vse to obsega 42 strani in je
pisano v slovenščini. Od tu dalje
pa je knjiga v ruščini. Najprej ob-
javlja prevode v nevezani besedi
objavljenih pesmi, nato pa je do-
dano še nekaj slovnice.

Zanima nas kdo sta prevajalca
ali prevajalki. Eden izmed preva-
jalcev je menda Vjačeslav Nikola-
jevič Ščepkin (1863—1920), zname-
niti ruski slavist, jezikoslovec, pa-
leograf in umetnostni zgodovinar.
Bil je učenec pomembnega ruske-
ga slavista Filipa Fedoroviča For-
tunatova (1848—1914). To ome-
njam zaradi tega, ker je bil Fortu-
natov mlajši brat Evgenij nekaj
časa tudi na Dolenjskem, kjer se
je seznanil s Topličanko Ljudmilo
Šmajdkovo. To Fortunatovo biva-
nje in poznanstvo opisuje Trdina v
črtici Fortunatov. Vjačeslav Ščep-
kin je služboval v državnem zgodo-
vinskem muzeju v Moskvi, od leta
1907 pa je bil profesor moskovske
univerze Višjih ženskih kurzov v
Moskvi. Ker je bila knjiga name-
njena šoli Višjih ženskih kurzov v
Moskvi, na kateri je poučeval V.
Ščepkin in ker ima knjiga dva
urednika — W. in W. Ščepkina,
lahko sklepamo, da je eden med
njima Vjačeslav Nikolajevič Ščep-
kin.

Bogo Komelj

Listi dolenske tvornosti

Med prireditvami, ki jih priprav-
ljajo v Novem mestu na čast Pre-
šernovemu spominu, bo tudi literar-
ni večer dolenskih ustvarjalcev 27.
februarja v Dolenjski galeriji.

Kot že ime pove, se bodo na tem
večeru predstavili obiskovalcem do-
lenski ljudje, ki jim pehanje za
vsakdanji kos kruha ne pomeni vse-
ga, kar bi radi dosegli v življenju.
To so hkrati tisti »neznane« pesniki
in prozaisti, ki imajo literarno »uč-
no« dobo že daleč za seboj, so pa
toliko »nepogumni«, da se v javnosti
zelo poredko pojavijo. Torej nima-
mo opraviti z nekakšnimi jecljajo-
čimi začetniki, marveč z zreliimi us-
tvarjalci in, če hočete, tudi z zreli-
mi osebnostmi. Poudariti pa velja,
da ne gre za nikakršno formalno
skupino. Prireditelja večera, DPD
Svoboda Dušan Jereb in podružnica
Slavističnega društva v Novem me-
stu, sta te ustvarjalce povabila k so-
delovanju in to je vse. Odločila sta
se, da dasta možnost sodelovati lju-
dem, ki poskušajo v umetniško be-
sedo zajeti prostor in čas tu, svoja
doživlja in čustva v njiju.

Nekaj prispevkov teh dolenskih
ustvarjalcev objavljamo tokrat v
Dolenjskih razgledih, ker menimo,
da bomo tudi s prikazom tovrstne
tvornosti na Dolenjskem dopolnili
manifestacije v Prešernov spomin.
Hkrati pa začnemo s tem uresni-
čevati tudi eno izmed zamisli ob
rojstvu »DOLENJSKIH RAZGLE-
DOV«: da odpro svoje strani tudi
domačim izvršnim ustvarjalcem. »Al-
bo kal pognalo seme...« pa naj
pokaže bližnja prihodnost.

DOLENJSKE RAZGLEDE — po-
sebno kulturno rubriko Dolen-
skega lista, urejajo: Jože Dular,
Tone Gošnik (odgovorni ured-
nik), France Grivec, Janko Jarc,
Bogo Komelj, Lado Smrekar,
Severin Šali in Stanko Škaler
Lektor: Karel Bačar. Oblikova-
lec: Marjan Moškon